

Retrat del gramàtic Pompeu Fabra, amb la pipa a la mà. 1930-1932 © ANC · CASAS I GALOBBARDA

El 2018 és l'Any Fabra.

L'any en què commemorem els 150 anys del naixement de Pompeu Fabra i Poch (1868-1948) i els 100 anys de la publicació de la seva *Gramàtica catalana*.

Al final del segle XIX, la gent parla català però no el sap escriure. És una llengua viva a casa i al carrer, però sense presència en l'educació i l'Administració. La referència de la llengua escrita és sobretot el català de la literatura medieval i dels Jocs Florals, i està molt allunyada del català parlat.

POMPEU FABRA

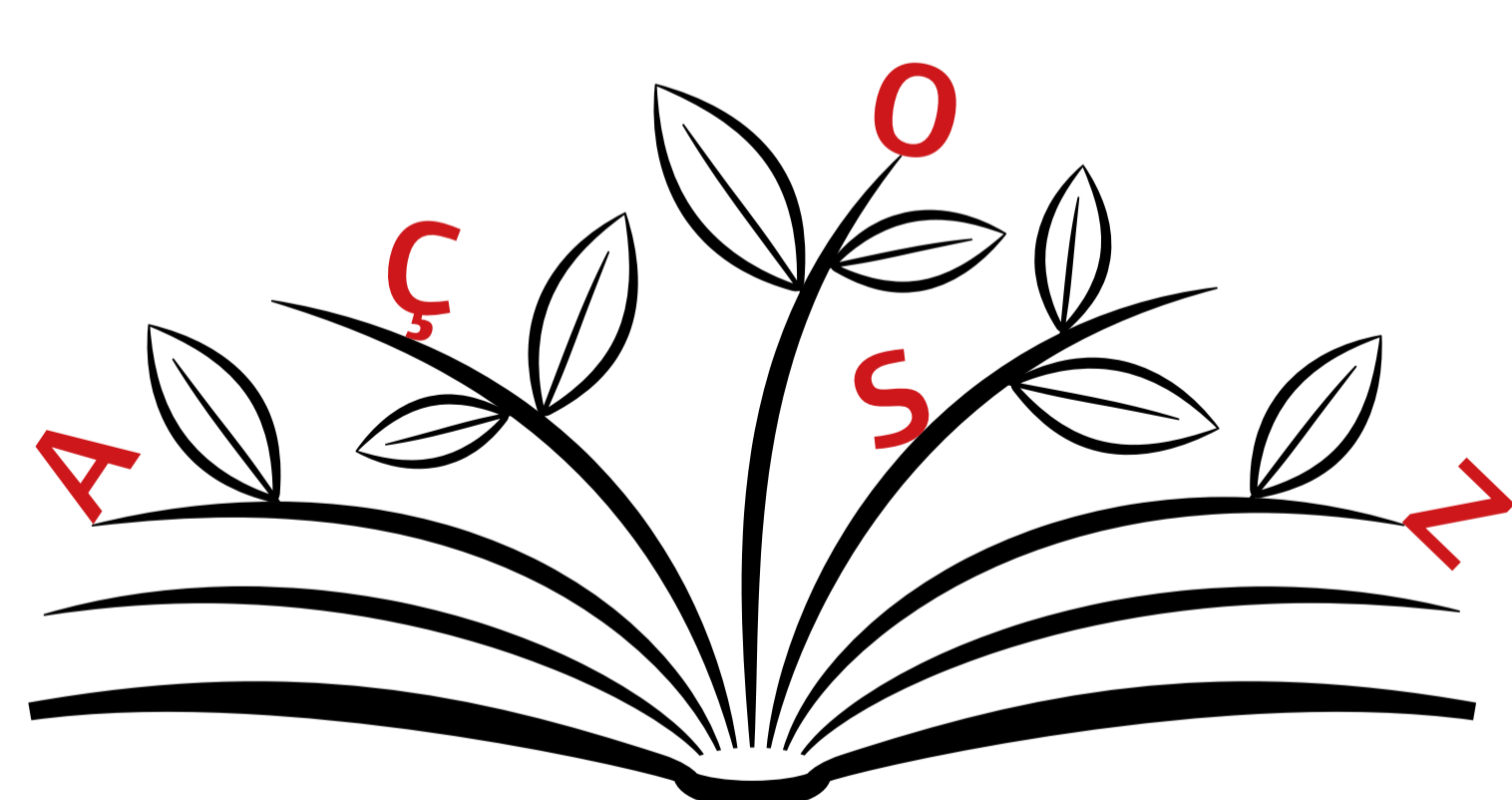
Una llengua completa

Al final del primer terç del segle XX, amb la gramàtica, el diccionari i les normes ortogràfiques de Fabra publicades, el català esdevé una llengua completa i de futur. Un estàndard apte per a tots els territoris de parla catalana i una llengua digna i preparada per encarar els reptes dels segles XX i XXI. Pompeu Fabra és el lingüista i gramàtic que codifica la llengua catalana i li dona la forma definitiva.

El mateix Fabra explica, a partir de dues anècdotes d'adolescència, què l'empeny a dedicar la seva vida a la llengua, quina és la seva primera gran motivació.

Com els altres catalans, el jove Fabra parla en català, però escriu i llegeix en castellà. En aquest context, amb quinze anys, troba una llibreta de comptes del seu rebesavi, escrita en català, i constata que aquesta llengua també s'escriu i permet redactar documents de la vida diària. Poc després, mentre escriu una carta als seus nebots, tot començant amb un «Queridos sobrinos...», s'adona que no pot continuar. Perquè aquelles paraules li resulten artificioses, perquè aquella no és la llengua amb què es comunica amb ells.

És aleshores quan conclou que vol escriure en la llengua en què pensa i en què parla. I dedica tota la seva vida a fer-ho possible.

Any
**Pompeu
Fabra**
2018

 Generalitat de Catalunya
Departament de Cultura

 CONSORCI PER A LA NORMALITZACIÓ LINGÜÍSTICA

© Direcció General de Política Lingüística.
Departament de Cultura.
Generalitat de Catalunya

DISSENY EXPOSITIU
bpdisseny_M.Rosa Birulés

DISSENY GRÀFIC
Anna Jordà

GUIÓ I REDACCIÓ DE TEXTOS
Josep Penya

ASSESSORAMENT
Jordi Ginebra

© FOTOGRAFIES
ARXIU FOTOGRÀFIC DE BARCELONA · ARXIU FOTOGRÀFIC DEL CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA · ARXIU NACIONAL DE CATALUNYA · ARXIU SERRA D'OR · JORDI MIR · MUSEU NACIONAL D'ART DE CATALUNYA · CARLES VARELA I BURCH

El Mestre

Amb aquest esperit autodidacte d'aprenentatge, Fabra forja un mètode lingüístic propi, però ben contrastat amb les teories lingüístiques del moment. Uns criteris que s'enriqueixen quan es relaciona amb altres intel·lectuals, que l'acullen amb respecte i comencen a anomenar-lo «el gramàtic» i, més tard, «el Mestre».

Retrat de Pompeu Fabra.
1910-1920
© AFB - AUTOR DESCONEGUT

El Mestre que mai no deixa d'aprendre

Pompeu Fabra és un autodidacte que fa de l'aprenentatge continu la seva actitud vital. L'autor de la normativa ortogràfica, gramatical i lèxica del català contemporani és un mestre que mai no deixa d'aprendre, des que neix a la vila de Gràcia (Barcelona), el 20 de febrer de 1868, fins que mor a Prada de Conflent, el 25 de desembre de 1948.

Ciències i lletres

Les matemàtiques són l'assignatura preferida del jove Pompeu a l'escola. La llengua s'incorpora a la seva formació dins l'entorn familiar. Ciències i lletres estructuraven alhora els fonaments del pensament de Fabra, que s'endinsa en el coneixement de les llengües amb la mirada analítica pròpia d'un científic.

Les ciències l'impulsen a cursar la carrera d'Enginyeria Industrial, en l'especialitat de Química, a la Universitat de Barcelona (1886-1890). Les lletres el duen, durant l'etapa universitària, a sovintejar les visites a la biblioteca de l'Ateneu Barcelonès per llegir revistes i llibres estrangers de filologia i gramàtica. Així és com consolida el seu coneixement de moltes llengües romàniques, estudia a fons el llatí i el grec clàssic, aprèn l'anglès, entén prou bé l'alemany i adquireix coneixement de les llengües escandinaves.

Encesa de la Flama de la Llengua a la tomba de Pompeu Fabra a Prada de Conflent.
© JORDI MIR

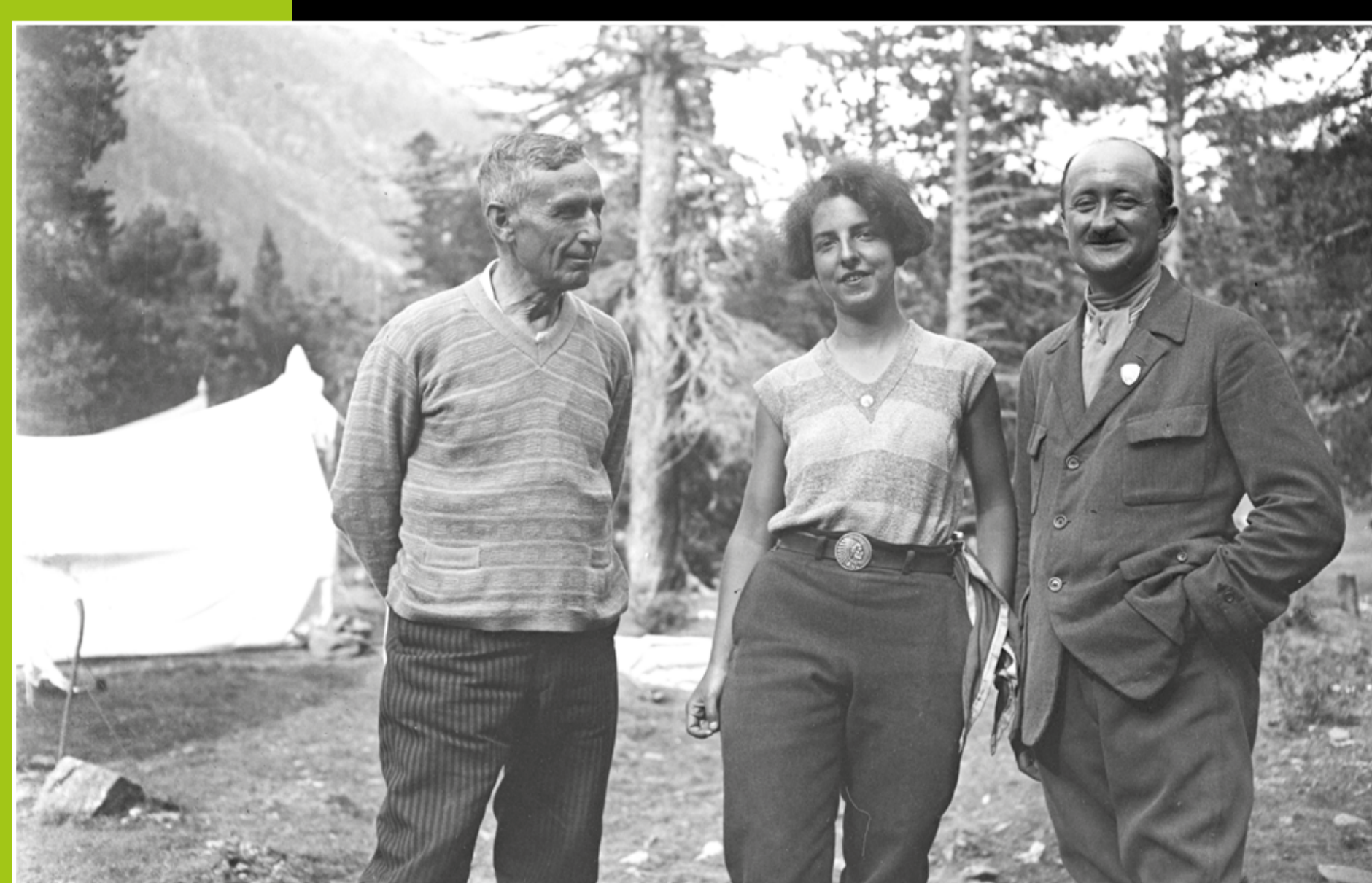
La Flama de la Llengua

Des de l'any 1968, el centenari del naixement de Pompeu Fabra, cada any l'excursionisme català fa un homenatge al Fabra lingüista i excursionista: l'encesa de la Flama de la Llengua. Un acte reivindicatiu que consisteix a encendre una flama a la tomba de Fabra, a Prada de Conflent, i dur-la a peu fins a la basílica de Montserrat, on es manté encesa durant tot l'any.

Un intel·lectual en forma

Pompeu Fabra també modernitza l'estil de vida dels intel·lectuals. Per combatre el sedentarisme, practica regularment la natació, el tennis i l'excursionisme. Amb l'excursionisme, Fabra combina l'exercici físic i el gaudi del paisatge amb el treball de camp lingüístic. Aprofita moltes excursions per conversar amb gent de diferents indrets del territori i recollir-ne les varietats dialectals.

Fabra i uns companys francesos als campaments Fabra, a Alós d'Isil (Pallars), 1927-1935
© ARXIU FOTOGRÀFIC DEL CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA

Fabra nedant.
© ANC. ARXIU CASAS
(GABRIEL CASAS I GALO BARDES)

Fabra, 1897

«Tothom, i especialment els qui estem sotmesos a les disciplines intel·lectuals, hauríem de practicar un esport o un altre»

El gramàtic compromès amb el país

Pompeu Fabra no només modernitza la llengua. També s'implica en la modernització del país i assumeix càrrecs en diferents institucions catalanes per estendre i oficialitzar la implantació del nou model lingüístic.

Modernitzar la llengua

Mentre estudia Enginyeria Industrial, Fabra s'integra al col·lectiu que promou la revista *L'Avenç*. Intel·lectuals joves, catalanistes i modernistes, que aspiren a convertir el català en el suport d'una cultura que s'obri al món sense la interposició del castellà.

Els modernistes volen construir una societat nova i clamen que el català sigui un instrument vàlid per a totes les necessitats comunicatives. Una veritable llengua nacional. El problema és que encara no hi ha regles consensuades sobre l'ús escrit del català. *L'Avenç* representa el germen d'aquesta reforma lingüística tan necessària. L'any 1892 la revista engega una campanya a favor d'un sistema gramatical i ortogràfic basat en la llengua parlada; introdueix la ç, que fa canviar l'ortografia de la capçalera (que abans s'escrivia amb s), i Fabra publica la seva primera gramàtica.

El modernista Joan Maragall creu que qualsevol normativa lingüística limita la creativitat de l'escriptor i, per aquest motiu, s'oposa a la de Fabra. També s'hi oposen personatges com Àngel Guimerà i Narcís Oller, que la consideren inadequada i impositiva. Fabra, amb els seus criteris científics i el seu caràcter pràctic, va superant tots els entrebancs.

La revista tanca el 1893, però *L'Avenç* continua com a editorial vint anys més, publicant obres d'autors catalans i traduccions al català, com *La intrusa* (de Maurice Maeterlinck), traduïda per Fabra, que es representa a la segona festa modernista de Sitges (1894), organitzada pel pintor i escriptor Santiago Rusiñol.

L'alcalde de Barcelona, comte de Güell, lliura les claus de l'Hospital de la Santa Creu i de la Casa de Convalescència al president de la Diputació Joan Maluquer per destinar-los a l'Institut d'Estudis Catalans i la Biblioteca de Catalunya. Entre els assistents a l'acte, Pompeu Fabra (de perfil, a mà dreta). 30 de març de 1931.
© AFB - JOSEP DOMÍNGUEZ

Al servei de les institucions

L'any 1902 Fabra guanya la càtedra de Química de l'Escola d'Enginyers Industrials de Bilbao i se'n va a viure al País Basc amb la seva dona. S'hi està deu anys, durant els quals és pare de tres filles. Com sempre, troba temps per avançar en els seus estudis i presenta un treball sobre ortografia al Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana, que se celebra l'any 1906 a Barcelona. El seu prestigi com a lingüista creix.

L'any 1912, Enric Prat de la Riba, president de la Diputació de Barcelona (i després de la Mancomunitat), el crida perquè dirigeixi la nova càtedra de Llengua Catalana, que crea per a ell. Fabra i la seva família retornen a Catalunya i, el mateix any, Fabra és nomenat director de les Oficines Lexicogràfiques de l'Institut d'Estudis Catalans (IEC).

Retrat de Pompeu Fabra.
Ramon Casas
© MNAC
FOTOGRAFIA: CALVERAS/MÉRIDA/SAGRISTA

Fabra, 1930

“Només tindrem el que nosaltres sapiguem guanyar”

La reforma fabriana

A la fi Fabra pot dedicar-se plenament a la reforma lingüística, i ho pot fer amb tot el suport institucional. Primer és emparat per Prat de la Riba: la Mancomunitat de Catalunya (1914-1923), amb la xarxa de biblioteques públiques i l'Escola d'Administració, ajuden a difondre i oficialitzar el nou model lingüístic. Més endavant, durant la República (1931-1939), compta amb el suport dels presidents Macià i Companys, i junts aconsegueixen materialitzar el projecte que el país persegueix: posseir un codi formal funcional, modern i autònom.

Són anys de plenitud, excepte el parèntesi de la dictadura del general Primo de Rivera (1923-1930), que suposa la dissolució de la Mancomunitat i la pèrdua de la càtedra de Llengua Catalana. Durant aquest parèntesi, Fabra es converteix en símbol de la resistència lingüística i cultural. Amb la instauració de la República (1931), és nomenat president del Patronat de la Universitat Autònoma de Barcelona (avui, Universitat de Barcelona) i continua la seva tasca.

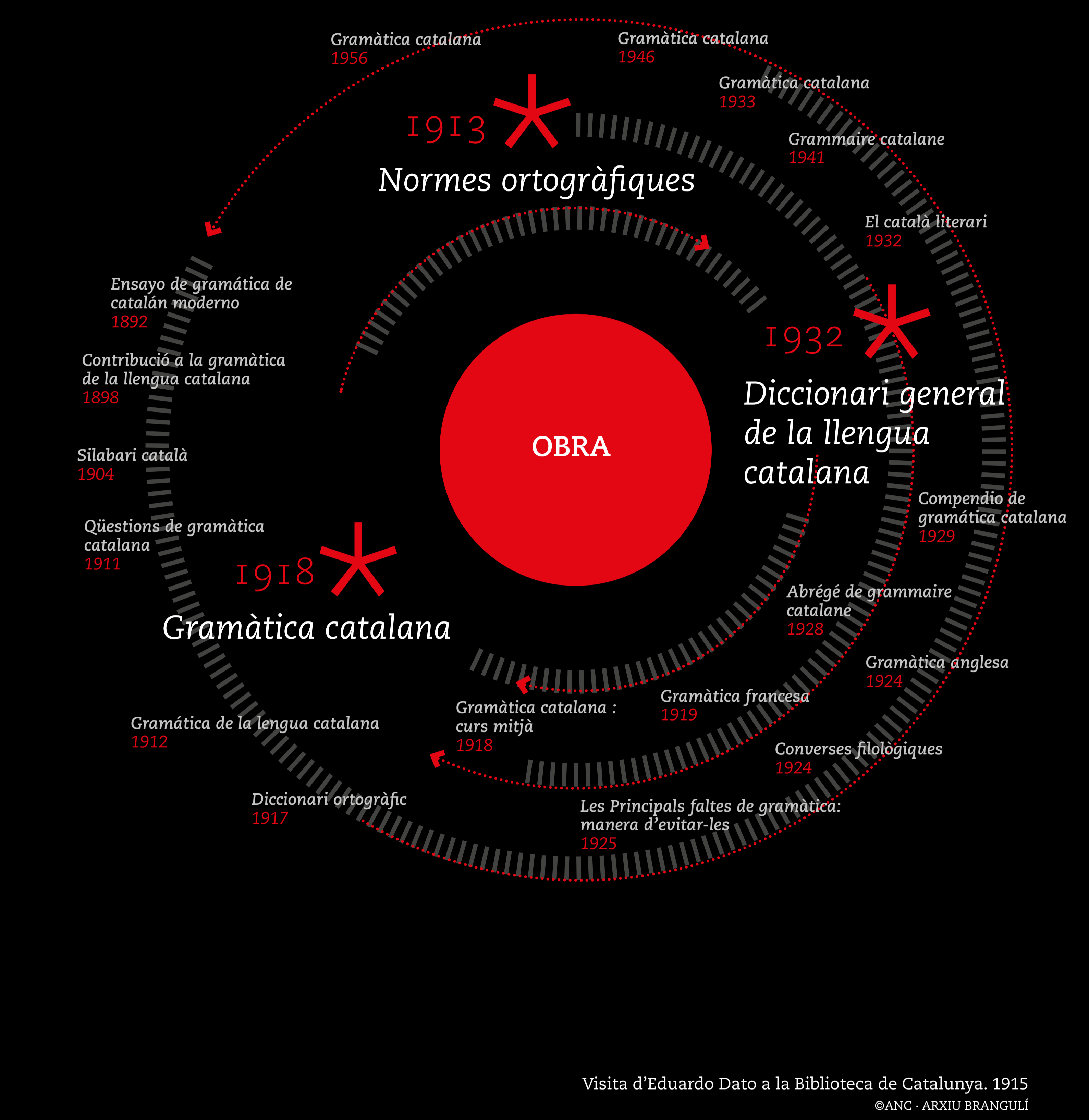
Lliurament al president Macià de targetes d'adhesió a l'Estatut de Catalunya.
9 de maig de 1932
© ANC - SEGARRA I PLANA

L'exili

L'any 1934, després dels Fets d'Octubre —insurrecció catalana contra la involució conservadora del règim republicà espanyol—, Fabra és empresonat i posteriorment alliberat. L'any 1939, amb la derrota republicana a la Guerra Civil espanyola, emprèn el camí de l'exili i marxa a la Catalunya del Nord.

A l'exili, la vida no és fàcil per a Fabra. Els darrers anys sobreviu a Prada de Conflent gràcies al suport econòmic de gent que l'aprecia, entre els quals hi ha el músic Pau Casals. Malgrat tot, el seu compromís amb el país es manté ferm i el Mestre continua treballant per la llengua catalana fins al final. Mor el 1948, tres anys després de ser investit doctor *honoris causa* per la Universitat de Tolosa de Llenguadoc. El seu enterrament esdevé un símbol de la unitat catalana a l'exili. Però no s'ha escrit encara el final de la seva obra: la seva darrera gramàtica, enllestida el 1948, es publica pòstumament el 1956.

Visita d'Eduardo Dato a la Biblioteca de Catalunya. 1915
© ANC - ARXIU BRANGULI

Pompeu Fabra a l'exili amb Dolors Mestre, la seva muller.
1948
© ARXIU SERRA D'OR

Fabra, 1947

«Cal no abandonar mai ni la tasca ni l'esperança»

Una llengua completa

Pompeu Fabra és un científic, de pensament matemàtic, que no pot concebre una normativa sense criteris fixats i segurs. També sap que la depuració d'una llengua només pot arrelar si és acceptada pels usuaris. Amb aquesta doble consideració, tècnica i social, és com el Mestre afronta la modernització de la llengua catalana. L'objectiu és recuperar una llengua completa, amb tota la capacitat d'expressió que hauria tingut sense la persecució, l'abandonament i la submissió a altres llengües.

Abans

DE LA NORMATIVA DE FABRA

Tots **los** matins **á las vuyt**, com al **toch** d'un despertador, una nena de quatre anys **obra** sos ulls.

Lo primer mot **qu'escapa** de sos llavis **es lo** de «**mamá**», **lo** primer que balbotejaren **y** que ben segur pronunciaran **ab** tendresa **mentres tingan** vida.

La mare tanca **lo** devocionari que **recullidament** llegia **á l'esmortuida** claror de **las escletxas**, **y obra** un finestró **per lo qual entran** llum **y** sol inundant la cambra d'**alegría**.

Tendra com una flor de maig, la nena **alsa** son capet, se refrega **las condormidas parpellas ab** sos tovets punys **y** prompte surt del llit, penjada al coll de sa mare **á** qui prodiga mil besos que **ressonan** com piulets de nierada.

—**Quí es** la més **hermosa**? —diu la mare estrenyent **al angeló** contra son pit **y** retornant-li **abarrassadas y** besos.

Després

DE LA NORMATIVA DE FABRA

Tots **els** matins **a les vuit**, com al **toc** d'un despertador, una nena de quatre anys **obre** sos ulls.

El primer mot **que escapa** de sos llavis **és el** de «**mamá**», **el** primer que balbotejaren **i** que ben segur pronunciaran **amb** tendresa **mentre tinguin** vida.

La mare tanca **el** devocionari que **recollidament** llegia **a l'esmorteïda** claror de **les escletxes**, **i obre** un finestró **pel qual entren** llum **i** sol inundant la cambra d'**alegría**.

Tendra com una flor de maig, la nena **alça** son capet, se refrega **les condormides parpelles amb** sos tovets punys **i** prompte surt del llit, penjada al coll de sa mare **a** qui prodiga mil besos que **ressonen** com piulets de nierada.

—**Qui és** la més **formosa**? —diu la mare estrenyent **l'angeló** contra son pit **i** retornant-li **abraçades i** besos.

Fragment del text de Narcís Oller,
Croquis del natural

100 anys

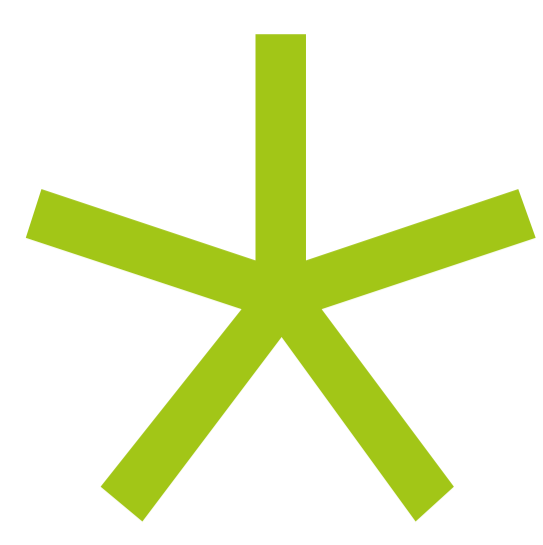
La *Gramàtica catalana* (1918) es publica quan ja s'han aprovat les *Normes ortogràfiques* (1913), en una primera edició de 2.000 exemplars. I se n'acaben publicant sis edicions més, fins a l'any 1933, amb un total de 25.000 exemplars venuts.

El gramàtic Pompeu Fabra, acompanyat del també escriptor i lingüista Josep Miralles i Montserrat, corregeix textos a la impremta, per a l'edició del Diccionari general de la llengua catalana. 1932

©ANC - CASAS I GALOBARDA

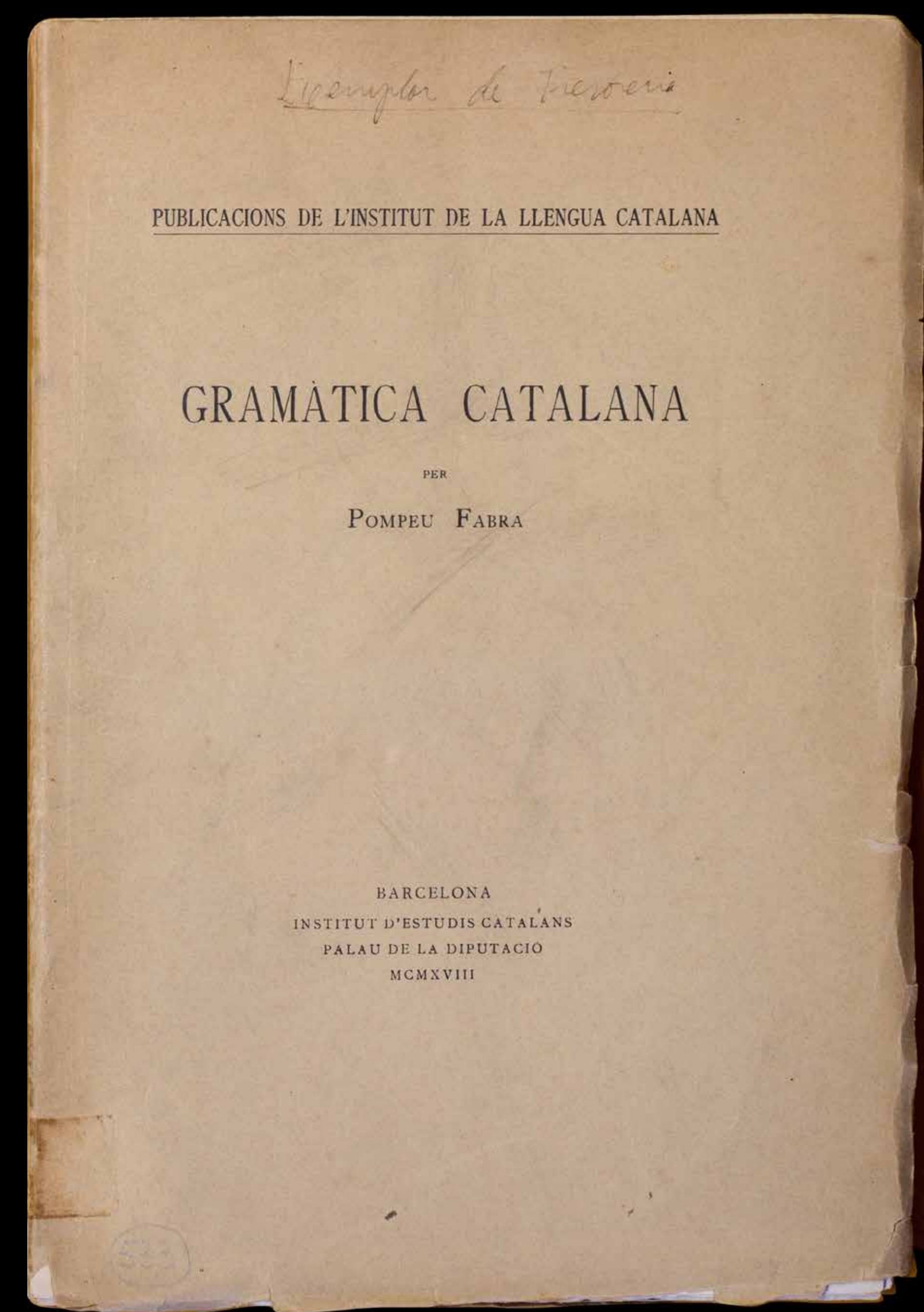

La Gramàtica catalana (1918)

Editada per l'Institut d'Estudis Catalans el 1918, ara fa cent anys. És la principal referència normativa gramatical fins a la publicació de la nova gramàtica el 2016. Es tracta d'una gramàtica que té com a objectiu principal mostrar les possibilitats normatives de la llengua.

A més de la *Gramàtica catalana*, Fabra redacta altres gramàtiques en moments diferents i amb propòsits diversos. Aquesta és, cronològicament, la quarta que va publicar.

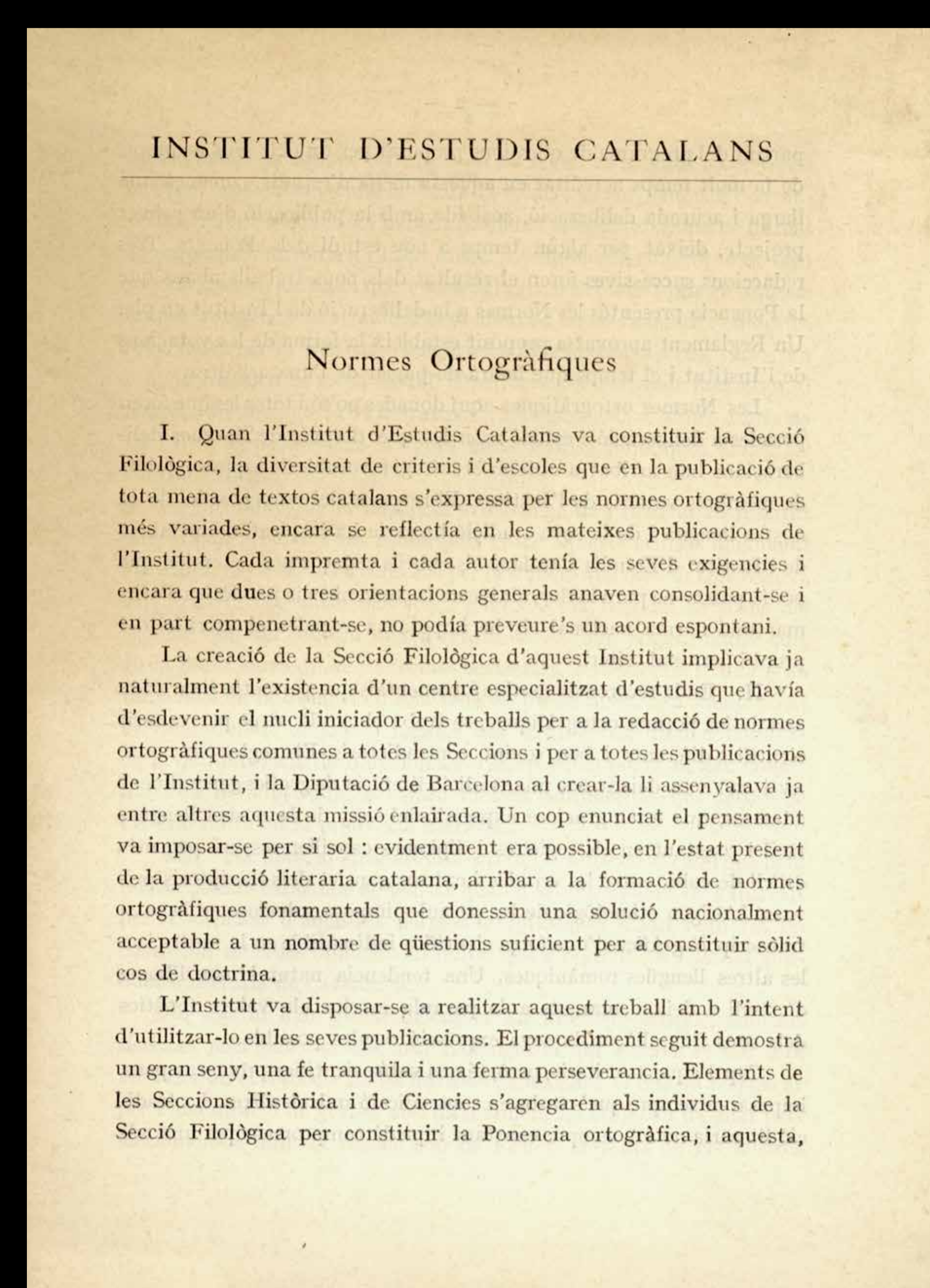

Les Normes ortogràfiques (1913)

Són un dels signes més visibles de la unitat lingüística i cultural dels territoris de parla catalana. Amb algunes adaptacions, avui encara són vigents. Es tracta d'un acord normatiu de gran transcendència, que obre les portes a altres acords, que després es reflecteixen en la *Gramàtica catalana* i en el *Diccionari general de la llengua catalana*.

Per aconseguir arribar a aquests acords normatius, Pompeu Fabra compta amb el suport d'intel·lectuals i polítics favorables a la recuperació del català. Les *Normes ortogràfiques* són tot un exemple de pacte i compromís.

Diccionari general de la llengua catalana (1932)

És el diccionari normatiu del català des del 1932 fins al 1995, quan l'Institut d'Estudis Catalans l'actualitza amb la publicació d'un de nou. El *Diccionari general de la llengua catalana* no pretén contenir totes les paraules de la llengua catalana, ni totes les variants dialectals. El que vol és oferir un inventari de la llengua comuna de caràcter selectiu, incloent-hi tecnicismes internacionals i exclouent-ne arcaïsmes i dialectalismes d'abast restringit.

És probablement l'obra més emblemàtica de Pompeu Fabra, per això també se la coneix com el *Diccionari Fabra*. Un any abans de publicar-se en la seva totalitat, s'avança en forma de 19 fascicles quinzenals d'unes 100 pàgines, a un preu de 2,50 pessetes cadascun.

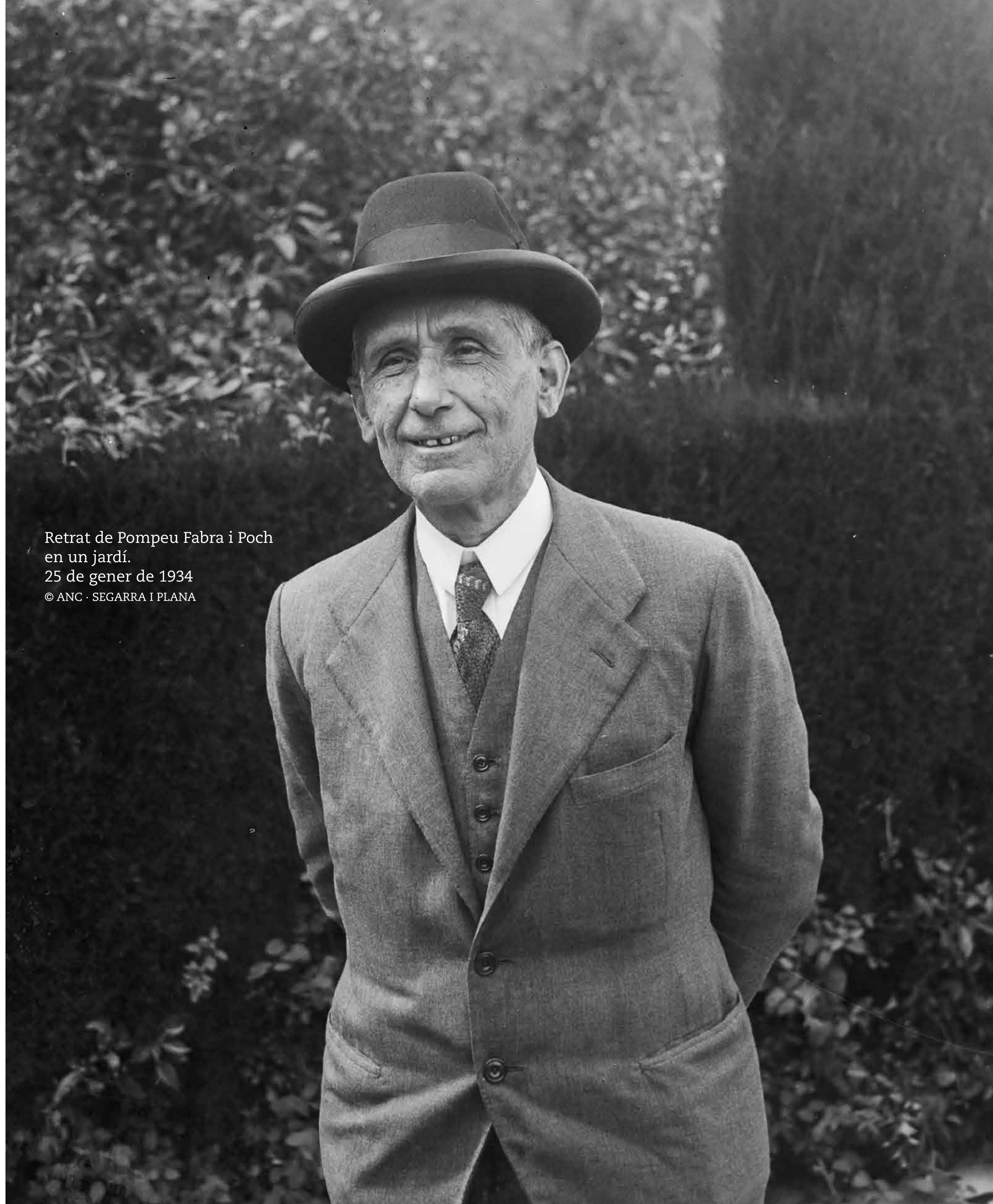

Fabra, 1932

«Tant se val escriure un mot d'una manera com d'una altra. Allò que cal és que tothom l'escrigui de la mateixa manera»

Una llengua per a tots els territoris

Fabra elabora la normativa pensant en tots els territoris que comparteixen la mateixa llengua. Per aquest motiu estableix una ortografia amb la qual es puguin sentir representades totes les pronúncies. I també per aquest motiu dota l'estàndard català d'un cert grau de polimorfisme i composicionalitat.

Parlem de **polimorfisme** quan la norma accepta solucions diferents per a àrees diferents.

És el cas de les diverses formes de la primera persona del singular del present d'indicatiu (*canto, cant, cante*), de les variants *meua/meva* del possessiu o, en el lèxic, de variants com *arena/sorra, corder/xai* i *espill/mirall*.

Parlem de **composicionalitat** quan hi ha aportacions de diferents dialectes al model comú. És el cas de la grafia dels plurals en *-es* (que reflecteix de manera més clara la pronúncia occidental), o de la representació gràfica de sons que es pronuncien en uns dialectes i no en uns altres, com ara la *-r* final de la majoria de paraules (*anar, fuster*). També és el cas, en el lèxic, del mot *llumí*, provinent de l'alguerès.

Pompeu Fabra al seu despatx a l'IEC, Palau de la Generalitat. 1930-1935. © ANC - ARTIU BRANGULI

La normativa de Fabra és acceptada formalment al País Valencià amb les Normes de Castelló, de l'any 1932. Un any abans, el 1931, es ratifica a les Illes Balears amb l'Ortografia mallorquina de Francesc de Borja Moll.

Fabra, 1919

«Molts catalans semblen ignorar encara el que és una llengua literària. Nosaltres la tinguérem a l'Edat mitjana, una llengua on traspuaven a penes les varietats dialectals, llavors existents com ara. Pareu bé esment: ni Bernat Metge escrivia en el seu barceloní; ni Ausiàs Marc, en el seu valencià; ni Ramon Llull, en el seu mallorquí. El parlar peculiar de cada escriptor no feia sinó matisar lleument la llengua escrita sense rompre'n la unitat.»

Una llengua de futur

La millor prova que la modernització de Fabra ha arrelat és que avui el català és una llengua viva en tots els àmbits de la societat. Una llengua de present i de futur.

Un model de llengua per als mitjans de comunicació

TV3, la televisió amb més audiència

El 68,7 % de l'audiència de la ràdio escolta programes en català.

Més del 50 % dels lectors de diaris ho fan en català

9 dels 10 webs més consultats a Catalunya són en català

Una llengua per als usos públics

El 94,3 % de la població adulta de Catalunya entén el català

Una llengua per a la cultura

Una llengua per aprendre

1,3 milions d'alumnes escolaritzats en català cada any

El 75,7 % dels graus i el 55,7 % dels màsters impartits en català

Més de 75.000 persones/any inscrites als cursos de català de la Generalitat

En 25 anys...

La capacitat de parlar en català ha augmentat prop d'un 15 %

La capacitat de saber llegir en català ha augmentat un terç

La capacitat de saber escriure en català ha crescut més del 75 %

La població que afirma que no entén el català s'ha reduït gairebé a la meitat

Més de 10 milions de parlants als territoris de llengua catalana

Fabra, 1945

«Treballeu, i treballeu cada dia, perquè el conreu d'una llengua no es pot abandonar mai»